

A nemzeti gondolat philosophiája.

Írta: Dr. PALÁGYI MENYHÉRT.

Minél behatóbban tanulmányozzuk azt a viruló, fiatal tudományt, mely a múlt század elején francia talajon született meg, s melynek neve »sociologia«, annál jobban elcsodálkozunk ama különös tény fölött, hogy ez a tudomány, legalább idáig, mennyire háttérbe szorítja, sőt gyakran egészen elenyészteti a nemzeti élet vizsgálatát és e helyett mennyire előtérbe állítja az úgynevezett osztályharcok kérdéseit.

Ha a sociologia tükrében nézzük az embervilágot, gyakran az az érzés fog el bennünket, mint ha nem is a földön járnánk, és mint ha nem is volna igaz, hogy az európai társadalmat olyan nemzeti egységek alkotják, mint a francia, angol, német, magyar stb. nemzetek.

Ez a furcsasága az ifjú sociologiai tudománynak azonban mindjárt érthetővé válik, mihelyt eredetére visszamegyünk és látjuk, hogy tudatos ellentétben fejlődött ki azzal a régibb államtudománnyal, vagy »Politika«-val, amelylyel GROTIUS, HOBBS, SPINOZA, LOCKE, PUFENDORF, LEIBNIZ, MONTESQUIEU, ROUSSEAU stb. foglalkoztak volt. Ez a régibb »Politika« annyira csak az államszerkezetre, alkotmányra irányítja elmélkedését és annyira mellőzi azt, amit manapság »társadalom«-nak nevezünk az állammal szemben, hogy az ellenhatás végűi is nem maradhatott el, és így az új politikai tudomány, mely épen a »társadalom« vizsgálatára helyezi a súlyt, a réginek meg a nevét is elvetvén, magát sociológiának körösztolte el.

Ennek az új tudománynak eszméje a lángoló becsvágyú és nemes indulatú gróf C. H. SAINT-SIMON-nak lelkében fogamzott meg, ki a francia forradalom viharait átélte és e viharokban roppant ősi vagyonát elvesztette volt. Ő huszonhat év leforgása alatt (1789-1815), mint maga beszéli, tíz alkot-

mányváltozáson látja köröszülmenni Franciaországot, s mert ezekből az idegbeteg átalakulásokból nem lát előnyt háramlani a társadalom állapotára, abba a végzetes tévedésbe esik, hogy tehát az alkotmányok voltaképen nem is tartoznak a társadalmi élet lényegéhez. így ingatta volt meg a francia forradalom a nemzeti élet egyik sarkalatos létföltételének, az alkotmánynak jelentőségébe vetett hitet. Az alkotmánynak ez a lebecsülése okozza aztán, hogy a nemzetfogalom kezd észrevétlenül elpárologni az új sociológiából.

Lélektanilag az is könnyen érthető, hogy olyan férfiú, mint SAINT-SIMON, ki fejedelmi jólét magaslatairól zuhant alá a koldusállapot szélső nyomorába, az osztálykülönbségek problémájába merül el, valamint hogy politikai rendszerében a vagyonnal és termeléssel kapcsolatosan az osztályok keletkezésének és uralmának kérdése játszsza a főszerepet. így lép a francia forradalom hatása alatt az osztályok tülekedésének eszméje az egységesítő nemzeti gondolat helyébe.

Ahhoz sem kell sok magyarázat, hogy aki teljesen le-kicsinyli az államszerkezetet, az alkotmányt, s az állam elhanyagolásával pusztán a társadalmi életre veti a súlyt: az voltaképen szélsőséges »naturalista« gondolkozásnak hódol. Mert hiszen egy nemzet életében még arányoslag leginkább az alkotmány az, aminek létrejöttében és kialakulásában a tudatos gondolkozásnak, a tudatos akaratnak van része; ellenben az, amit »társadalmi« életnek nevezünk, az esik legnehezebben az emberi gondolkozás és akarat befolyása alá, abban működnek leginkább azok az »ösztönszerű« hatalmak, melyeket »természeti«-éknek szoktunk mondani.

Holott tehát a régibb »Politika« egyoldalúan sehølasticus ízű tudomány volt, az új politikai tudománynak egyoldalúan naturalista jellegűvé kellett válnia. És SAINT-SIMON valóban azt követeli, hogy az új politikai tudomány tökéletesen olyan positivus szellemű legyen, mint pl. a physika. A sociologia tehát születésének első percétől fogva naturalista irányzata által tűnik ki s ezt az alapjellemét a COMTE rendszerében és még jóval hatványozottabb mértékben a SPENCER-ében fejti ki.

Egyáltalán, ha a sociológiának immár jóformán száz évre terjedő történetét megérteni akarjuk, egyről sosem szabad megfeledkeznünk, hogy t. i. a francia forradalom egy hajó-

töröttjének lelkében született meg, kit az a nagy világtörténeti válság egyrészt mélységes-mélyen kiábrándított, másrészt pedig a legtüzesebb messiási álmokra ragadott s aki a forradalomnak, valamint saját egyéni életének tönkjéből egy emberboldogító szándékkal eltelt, de egyszersmind a nemzeti élet alapföltételeiről megfelelő tudományos kísérletet mentett ki. Csoda-e, ha ez az új tudomány, mely forradalmi lázban és kiábrándulásban fogant meg, nyughatatlan, forrongó szellemű maradt a mai napig is, és, szünettelen rohamos átalakulásokon menve köröszkül, szilárd, dönthetetlen alapokra helyezkedni még mindig nem tudott.

Egy szellemes amerikai sociologus, L. F. WARD a *Mai sociologia* című becses tanulmányában finom humorral világítja meg az új tudománynak ezt az állapotát. Azon kezdi, hogy nagyon súlyos föladat a mai sociologiai mozgalmakról megfelelő képet nyújtani, mert éppen most jutottunk tudományunk ama kezdő fokához, mikor a valóban becsületes és komoly munkások egész hadserege foglalkozik vele, egyelőre természetesen minden szervezkedés nélkül. Ez a kitűnő hadsereg, hogy úgy mondjam, csupa tisztből áll, kik egyenlő rangfokozatban vannak és kik közül egyik sem tartozik a másiknak rendelkezéseit elfogadni. Mindenik a maga saját külön irányát követi, melyet ő maga választott szabadon. Majdnem mindenik egyetlen eszmét ragad meg, melyről azt hiszi, hogy annak szempontjából a sociologia egész világát felölelheti.« – Ha WARD eme jellemző szavaiban túlzás is rejlenek, abban bizonyára nem túloz, hogy a mai társadalomtani kutatásokban tizenegy különböző irányzatot állapít meg, melyek mindmegannyian egészen más alapokra akarják helyezni a sociológiát. Valóban, az egyik ezt a tudományt merően emberboldogító gyakorlattá akarja tenni, a másik tisztán elméletté, az egyik leíró tudománynak, a másik ellenben okfejtőnek tekinti, az egyik tiszta fajta (race-) elméletté, a másik társadalmi gazdaságtanná akarja zsugorítani, az egyik az élettudományra (biológia), a másik egy úgynevezett szellemtudományra akarja visszavezetni stb. Némelyek e zűrzavarból úgy akarnak menekülni, hogy mind ez irányokat egybefoglalják, vagy pedig a sociológiát a történelem bölcsészetével azonosítják.

De, bárha a mai sociologia olyan sokfejű tudomány, mint a milyen sokfejű az a forradalom volt, melyből született, még

sem olyan fejletlen, aminőnek azt WARD föltüntetni szeretné. Alapjában véve a sociologia eddig nagyon is híven ragaszkodott öröklött alapbájához, a félszeg »naturalismus«-hoz: naturalismuson értvén azt a szellemi irányzatot, mely módfölött rajong a természettudományokért, anélkül, hogy azoknak lelkébe igazán behatolt volna. A természettudományok iránt való világtalan rajongásból támadt az a messzire szétágazó »organicista« iskola, mely a társadalmat minden áron a testi szervezet képében fölfogni, sőt egyenesen testi szervezetnek minősíteni s ebből kifolyólag a társadalomtant egészen a biológiába süppezteni kívánja. Már COMTE szereti a fejlettség különböző fokozatán álló társadalmi rendszereket ugyancsak a fejlettség különböző fokán álló állatvilági típusokhoz hasonlítani, de csak amióta SCHLEIDEN és SCHWANN a sejtelméletet megalapítják és lassanként az az áleszme jut uralomra, hogy voltaképen az egyes állati vagy emberi test sejtársadalomnak tekinthető: lendül meg igazán az a nagy hasonlatkutató kedvtelés, mely SPENCER-ben egész sociologiai rendszerré alakú. Az ő nyomán még csak nőttön-növekedik az új analógiák hajszolásának szenvedélye, mely aztán DE GREEF, LILIENFELD és SCHÄEFFLE-ben valóságos orgiákat ül, de még a legújabb sociologusokban, minők WORMS és DURKHEIM is mindegyre föl-föllángol. Lassanként azonban mégis csak kitombolja magát ez a forró láz és tért hódít az a kritikai gondolkozás, hogy metaphorákból, hasonlat sziporkákból tudományt fölépíteni lehetetlenség.

A metaphorákkal való szerelmesdi játéokban veszett el végképen a nemzetfogalom és, ami ezzel, mint látni fogjuk, a legszorosabb kapcsolatban van: az emberiségi fogalom is (humanitás). Ez a szerelmesdi térítette el az ifjú sociológiát saját különszerű (specificus) tárgyának igazi megragadásától. Mert a képes beszéd csak arra jó, hogy tárgyunkra oda kacsintgassunk, nem pedig, hogy azt annak rendje és módja szerint meg is tapintsuk.

Tanulságos példát nyújt erre nézve az újkori lélektan, mely a képes beszéd rendszeres használata által a leg súlyosabb válságokba jutott, a mint ezt már több bölcsészeti munkámban részletesen fejtegettem. LOCKE abból a hasonlatból indult volt ki, hogy, valamint a külső dolgokat külső érzékekkel, úgy saját lelki működésünket egy b e n s ő é r z é k k e l (internal sense)

veszszük észre, s az a »belső érzék« vagy »belső szem« volt az, mely az újkori lélektant a legnagyobb zavarokba döntötte. Az ilyen képes beszéd csak arra jó, hogy vele egy problémát megjelöljünk, nem pedig hogy meg is oldjuk. Ha azt mondom, hogy saját lelki működésemet egy »belső szem« segítségével veszem észre, akkor még egyáltalán semmit sem tudok arról, hogy ugyan mivel és miképpen történik ez az észrevétel. A »belső szem« kifejezéssel csak nemtudásomnak adtam színes és érzékeltető kifejezést.

Valóban, a metaphorák azzal a nevezetes hivatással bírnak a tudományos kutatásban, hogy nemtudásunkat színesen élénk állítsák és a megoldandó problémákat mindenki által érzékelhető módon megjelöljék. De ha metaphorákkal, hasonlatokkal s egyáltalán képes beszéddel a problémákat megoldani is lehetne, akkor a tudomány művelését nem tudósokra, hanem költőkre kellene bízunk. Nos hát, a »naturalismus«-t ép az a nagy tévedés jellemzi, hogy a tudományos kérdéseket színes, érzékeltető hasonlatokkal akarja elintézni. A lélektani naturalismus, melynek atyja LOCKE, a belső szem metaphorájával akarta elintézni a lélektan alapkérdését; a sociologiai naturalismusnak legkiválóbb képviselője, SPENCER pedig azt hiszi, hogy a társadalomtan alapkérdését azzal elintézhethetjük, ha az emberi társadalmat képletesen szervezetnek, organismusnak nevezzük. Pedig a társadalomról ép oly keveset tudunk, ha azt metaphorával szervezetnek mondjuk, mint a mily keveset tudunk a lelki életről, ha azt mondjuk, hogy van egy »belső szem«, mely a lelki működéseket megfigyeli.

A metaphorás módszerből, melyet a sociologia használt, kettős nagy veszedelem háramlott az ifjú tudományra. Az egyik az, hogy a hasonlatokban való kéjelgés közepett teljesen szem elől tévesztette a legjelentősebb sociologiai fogalmat, a nemzetet; a másik az, hogy nem tudott számot adni arról, hogy miféle jogon beszélünk egy egészen különálló tudományról, a sociológiáról, mint olyanról, melynek egészen különálló, semminemű más tudományéval össze nem téveszthető tárgya van.

Ezt az utóbbi gyökeres baját a mai sociológiának ebben a dolgozatomban csak néhány szóval érinthetem, mert ez már magában véve olyan súlyos tárgy, hogy csak külön tanulmányban fejthető ki igazán. Itt csak röviden jelezhetem, hogy van

a tényeknek egész sajátosságos külön osztálya, mely sem a lélektanba, sem az élettudományba nem tartozik, hanem épen annak az egészen különszerű (specificus) tudománynak a tárgya, melyet társadalomtanak (sociológiának) nevezünk. Vannak *tudatközötti* (interpsychologiai) és *életközötti* (interbiologiai) tények, melyek minden tények között talán a legrejtélyesebbek közé tartoznak, (bárha úgy szólván bennök élünk és lélegzünk) és melyek a társadalomtan sajátlagos tárgyát képezik. De ezeknek tudományos meghatározásába itt, mint mondom, nem bocsájtkozhatom.

Itt csak a nemzeti gondolat alapvető társadalomtani jelentőségét akarom kifejteni és mindenekelőtt arra rámutatni, hogy az eddigi sociologiai hasonlatvadászatokban miként vezett el a nemzet fogalma.

Miután a sociologusok a sejtből, mint biológiai egységből, indultak ki, az előtt a kérdés előtt állottak, hogy vajjon ennek a sejt-egységnek mi felel meg a társadalomban, az egyén-e, a család-e, vagy pl. mint WORMS akarja, a párosodó férfi és nő együttvéve? Fölvetődik továbbá az a kérdés is, hogy az emberi test szöveteinek és szerveinek mi felel meg a társadalomban? SPENCER pl. azt tanítja, hogy az ektoderma a katonai osztálynak, az entoderma a dolgozó szolganépnek, az ektodermából eredő idegszövet a kormányzó osztálynak, az ektoderma és entoderma közé ékelődő mesoderma pedig a kereskedői és iparososztálynak felel meg. Lapokon körösztül sorolhatnám föl az olykor igen érdekes, de gyakran igen bohó hasonlatokat, melyeket a fiatal sociologiai tudomány az emberi és általan állati test szervezete és a társadalom alkata között kieszelt: de mind e hasonlatokból csak az tűnnék ki, hogy a nemzetfogalom tökéletesen elenyészik, vagy legalább csak a legritkább esetben történik róla futólagos említés.

És ez másképen nem is következhetett be. Eredetileg ugyanis a nemzetet az emberi egyén testének mintájára fogták föl, de a sejtelmélet diadalai óta az emberi egyént társadalmi sejtnak akarták tekinteni, úgy hogy a nemzetről lehetőleg hallgatni kellett, mert különben kisült volna az a logikai képtelenség, hogy az összehasonlításnak tulajdonképen kétféle rendszere forog fön: az egyik összehasonlításnak alapja ugyanis az emberi egyén teste és akkor a nemzet ennek felelne

meg, a másik hasonlításnak alapja ellenben a *sejt* és akkor nem tudni, hogy a nemzetet mihez szabadjon hasonlítani.

Pedig ha a társadalomtan nem csak, rajongani akar a természettudományokért, hanem valóban megbecsülni kívánja a természettudományi szellemet, akkor a tapasztalatot kell vezérül fogadnia, és így csakis abból indulhat ki, amit a mindennapi és mindenki számára hozzáférhető szemlélet eléje tár, hogy t. i. egy nemzet fia vagyunk és hogy e nemzet be van iktatva a többi nemzetek művelődésének rendszerébe. Józan tapasztalat alapján állva, a társadalomtan más alapvető tényből nem indulhat ki, mint hogy együttműködő és egymással kölcsönhatásban élő nemzetek alkotják az emberiséget. Ha egyszer így látjuk az embervilágot és azt hiszem, a jelen tapasztalatából kiindulva, bajos volna azt másképen láthatni, akkor aztán föltámadhat az a kérdés is, hogy ez a mai nemzetrendszer miként jött létre az idők folyamán és hogy minő célokat tűzhetünk ki jövődöbeli fejlődése elé. De mindenekelőtt ezeket a jelenben élő nemzeteket kell szemlélnünk, mert máskülönb lehetetlen volna, hogy bármely nemzetfejlődési vagy emberiségfejlődési kérdéshez és egyáltalán valamely sociológiához eljussunk. Ha NEWTON még azt se vette volna észre, hogy a földön van s hogy az égen nap süt, éjjel meg hold világít, akkor, kérem, hogyan alkothatta volna meg gravitatio-rendszerét? Ha, mi, mint sociologusok, még azt sem vennők észre, hogy az emberiséget nemzeti egységek alkotják, akkor igazán nem tudom, hogy minek kellene bennünket nevezni.

A mai nemzetek rendszere a középkorban még nem létezett mostani alakjában, úgy, hogy a középkor vizsgálata azt a nagy problémát rejti magában, hogy új nemzeti egyéniségek miként keletkeznek. Amit » renaissance«-nak nevezünk, az társadalomtani szempontból az a korszak, melyben az új nemzeti egyéniségek kifeszlenek. A hová a renaissance szelleme ér, ott a népek, mint ha valamely megbabonázott állapotból, súlyos álomkórságból ocsúdnának, nemzeti önérzetre és öntudatra kelnek, hogy egyéniségüket művészetben, tudományban s az emberi iparkodás minden ágában kibontsák, kifejezésre juttassák. Mintha valami új tavasz, a nemzetek tavasza zsendülne, melynek éltető lehellete az áldott olasz ég alól árad széjjel, hogy, lángra gyújtván a spanyol, francia, hollandus, angol, német, skandináv,

magyar stb. nemzetek geniusát, a szellemi spectrum minden színében ragyogtassa az általános emberinek eszméjét. Es nem kell hinni, hogy talán csak a költészet s a művészetek pompáznak mindenütt nemzeti színeikben, de nemzeti jelleget öltének a tudományok is: még olyan tudomány, mint a matematika, is. Mert más matematikai szellem a DESCARTES-é, más a NEWTON-é és megint más a LEIBNIZ-é. Nem mintha az igazság nem volna mindenütt egy, de más annak módja és rendszere, ahogy azt a különböző nemzetek termelik. És csak a termelési rendszerek sokféleségében virágozhatnak igazán a tudomány. Még a bölcelem is, sőt épen ez legfőképpen, bárha egyenest a tudás egységesítését tekinti céljául, más színekben sugározhatja egységre való örök törekvését a különböző nemzetek fejlődési folyamatán belül. Másként egységesít pl. MALEBRANCHE, mint BERKELEY vagy mint SPINOZA, pedig akaratlanul is mennyi szellemi közösség van közöttük és mégis mily élesen válnak el egymástól. De ki győzné példákon szemléltetni, hogy a renaissance hatása alatt miként különülnek el a nemzeti egyéniségek és hogyan szolgálják mégis ugyanazt az egyetemes emberiségi célzatot?

Látván a nemzeteknek ezt az óriási, virágzó erdejét, az ember önkéntelenül kérdezi: micsoda világtörténeli erő az, mely a nemzeti egyéniségeket külön utakra tereli, hogy egymástól mind élesebben távolodni látszanak, holott · voltaképpen csak egy cél felé törnek. Hogy e kérdésre mindjárt meg is adjam a választ, hát az én nézetem szerint: ez a világtörténeli erő nem más, mint az örök nemzeti gondolat, melyet az újkor művészei közt MICHEL ANGELO titáni szelleme tudott legjobban megérezkíteni.

Mert vessük csak föl azt az akadémiainak látszó, de voltaképpen mérhetetlen gyakorlati jelentőségű kérdést, hogy micsoda értelmet fűzünk ahhoz a nevezetes fogalomhoz, melyet a »nemzet« szóval jelölünk. És menten föl fog tűnni, hogy az államtudósok e fogalommal nagyon meg vannak akadva, a sociológusok pedig a társadalmi osztálykérdésektől annyira meg vannak babonázva, hogy a nemzeti lét jelentőségét teljesen szem elől tévesztik. Sokan, kik a nemzet fogalmában egyoldalúan a physiologiai tényezőre, a leszármazásra, a fajtára (race) helyezik a fősúlyt, kénytelenek elismerni, hogy tiszta fajtákról beszélni képtelenség és hogy minden erőlködés dacára a nemzeti

gondolatot a fajtafogalomba beléfullasztani nem lehet. Mások, kik a nyelvre és művelődésre helyezik a fősúlyt, meghökkenve állanak a tény előtt, hogy az egy nemzeti testet alkotó rétegek között különböző nemzetiségek foglalhatnak helyet. Ismét mások, kiknek gondolkozása nagyon is az államiság fogalmához tapad, nem tudják, mit szóljanak az olyan tényhez, hogy többféle nemzeti componens egy államiságban egyesül – lásd a Svájc példáját –, vagy hogy fordítva egy alapnemzet oszlik széjjel több államiságra, mint a hogy ezt Svédország, Norvégia és Dánia példája mutatja. A nemzeti alakulatok oly hihetetlenül változatosak, a történelem folyása oly határtalanul kalandos, a népek sorsa oly végtelenül bonyodalmas, hogy a nemzet fogalma vajmi könnyen elhomályosodik az olyan tudálékos elmék előtt, kik a fák miatt az erdőt látni nem képesek.

Érezni kell, hogy mi a nemzet és akkor bölcseleti fogalma is megvilágosodhatik előttünk. Hány mindenféle címen társulhatnak, egyesülhetnek, szövetkezhetnek az emberek háborús vagy békés, ipari, kereskedelmi, művelődési, tudományos sat. célokra, mégis e millió féle alakulatokat soha senki sem cseréli föl egy nemzeti formációval. És miért? Mert a nemzet oly közösség, mely ama mindenféle más társulásokat, egyesüléseket, szövetkezéseket magába felölelheti, illetve magából kifejtheti. Szóval, a nemzet mindenoldalú szövetkezés, a melyhez fogható más e földön nem létezik és nem fog létezhetni. De épen az egyetemességnek ezt az isteni jegyét nem veszik rajta észre az iskolás államtudósok, ami által gerinczetelenné teszik a nemzet fogalmát. Már pedig, ha semmi kétséget sem szenvedhet, hogy a nemzetet a szövetkezésnek mindenoldalú, egyetemes jellege tünteti ki minden más a földön lehetséges szövetkezések fölött, akkor, ugyan kérem, mi egyébre vallhat ez, mint a nemzet által végezendő életműködések, funkciók, mindenoldalúságára vagy egyetemességére. A nemzet tehát oly közösség, mely a saját egyéni módja szerint az emberiség összes életföladatainak megoldására vállalkozik. Igaz, hogy csak része az emberiség testének, de olyan csodálatos része, melyben az egész emberiség minden föladataival és ideáljaival együtt egyénies módon tükröződik. Maga az emberiségi eszme, vagyis maga a humanitás az, ami a nemzetekben egyénszerű testet ölt. És ha

a humanitás nem egyénülhetne meg nemzeti alakulatokban, akkor a humanitás nem is létezhetnék, mert a mi egyénszerű formát nem ölt, az földi életet nem élhet.

Tisztán kell látni, hogy az emberi nem természeti való-
'ság, de az emberiség csak mint emberi fogalom vagy eszme létezik, nem pedig mint egyénszerű alany, aki valamelyes föladatakra vállalkozik vagy eszményeket megvalósítani iparkodik. Hogy általános emberiségi föladatakról és azoknak megvalósításáról szó lehet, azt kizárólag annak köszönhetjük, hogy vannak nemzeti közösségek, melyeknek fiai annak tudatára ébredtek már, hogy a nemzeti közösségek vannak hivatva általános emberi föladatak körösztülvitelére. Ha pl. valaki tudományos igazságot fedez föl, vagy szépművet hoz létre, vagy új gépet szerkeszt, s nem akad a világon nemzet, mely azt a tudományos tételt vagy szépművet vagy gépet az ő művelődésének rendszerébe beiktatni és annak értékes alkatrészeül elismerni akarná, akkor ugyan hiába keresne az illető egy általános emberiségi fórumot, mely elméleti tételének vagy művészi alkotásának vagy géptalálmányának érvényt szerezhetne. Olyan világfoórum, mely minden nemzetek fölött állana, vagyis olyan szövetkezés, mely minden nemzeti közösségek fölött uralkodnék, szóval egy nemzetfölötti nemzet nincsen sehol és nem is jöhet létre sohasem, mert semelyik nemzet sem adhatja föl souverainitását vagyis szabadságát, semelyik sem mondhat le arról a hivatásáról, hogy egyénies módon bár, de az összes emberiségi föladatak megoldására törjön. Hiszen, amely pillanatban erről lemondana, megszűnik a nemzet nevét megérdemelni és elvesztenié létezésének minden jogosultságát.

Ámde nem egyszer hallottam már társaságban azt a kérdést vitatni, hogy miért szakadozzék széjjel az emberi nem egyes nemzetekre, miért versengjenek és gyűlölködjenek egymással a nemzetek, holott az volna a fejlettség magasabb állapota, ha a nemzeti különbségek enyészetével az emberiség egy nemzetté szervezkednék, egyetlen nagy világállamban. Még oly jeles magyar államtudós, a nemzeti eszmének oly lelkes és mély fejtegetője mint KUNCZ IGNÁCZ sem állhatta meg, hogy a világállamról, mint a jövő idők eszményies alakulásáról ne ábrándozzék. És az ember nem képzelné, hogy az efféle álmok mennyire megbonthatják a gyöngébb elméket s utóbb mennyire

alááshatják egy nemzet egész szellemi életét. Pedig mit tartanánk az olyan emberről, ki a NEWTON-féle gravitatio nevében azt követelné, hogy a bolygók omoljanak tüstént a Napba, mely körüi forognak? Nos, hát az emberiség eszméje, a humanitás, az a Nap, mely körül a nemzetek saját egyéni pályáikon forognak és mely körüi lényük törvénye szerint forogniok kell, hogy emberiség létezhessek. A világnemzet és a világállam, – ha e szavaknak egyáltalán van valamelyes értelmük, – nem jelenthetne egyebet, mint az emberiség halálát, ép úgy, mint a hogy naprendszerünk halálát jelentené az, ha a bolygók a Napba rohannának bele. És mint ahogy csak annak volna igazi fogalma naprendszerünkről, aki föltárná a törvényt, mely szerint a bolygóknak és bolygócskáknak így s nem másképen lehetett csak a Nap körül elhelyezkedniük: azonképen csak az tekintene bele igazán az emberiség titokzatos lényébe, aki föltárná előttünk, hogy épen ilyen nemzeteknek és épen így kellett elhelyezkedniük világtörténeti pályáikon a humanitás napja körül, a hogyan azok előttünk valósággal jelentkeznek.

De ne beszéljünk képletekben! Hanem értsük meg, hogy az emberiség földadatait semmiképen sem oldhatná meg az egész emberi nemet felölelő világnemzet, mert földadatainak megoldásában nem volna magát kihez mérnie vagy hasonlítania. Hiszen érezzük, tudjuk mindannyian, hogy emberi földadataink benső természetüknél fogva végtelenek, és hogy hivatásunkat mindmegannyian csak megközelíteni tudjuk, és hogy ez a közelítés csak úgy eszközölhető, ha önkéntelenül és tudatosan folyton egymáshoz hasonlítjuk, egymáshoz mérjük magunkat, mert csak ilyen összehasonlítás, összemérés által tehetünk Önismeretre szert, tudhatjuk, hol tartunk, mit végeztünk már, miben maradtunk el, hol tévedtünk, mit kell helyrehoznunk és mire kell még törekednünk. A lelkeknek ezt a kölcsönös ösz-'szemérését, mely által, önismeretre jutva, hivatásuk betöltésére képesíttetnek, nevezem szellemi versenynek. E nélkül a verseny nélkül nincsen önmegismerés, nincsen javulás, nincsen haladás. A. mily képtelenség tehát azt kívánni, hogy egy szál ember önmagában véve alkossa az egész emberi nemet, ép oly meddő gondolat az, hogy egyetlen világnemzet vállalkozzék a humanitás földadatainak megoldására. Csakis nemzeti egyéniségek versenye által töltheti be az emberi nem földi hivatását, mert

csakis ez a verseny teszi nyilvánvalóvá, hogy mi is rejtett emberi mivoltunkban, mit kell magunkból kiirtanunk és mit kell, magunkból kifejtve, napfényre hoznunk.

Ha a »sociologia« valóban komoly tudomány akar lenni, akkor mindenekelőtt szigorúan be kell bizonyítania, hogy az emberiségnek nemzetekre való szétkülönülése természeti (biológiai) és szellemi szükségszerűség, és hogy a szétkülönülés, illetve a nemzeti egyéniségek örökös versengése nélkül, minden általános emberi haladás merő lehetetlenség volna, elannyira, hogy az »általános emberi«-nek még csak a fogalma sem állhatott volna soha másképpen elő, mint egymással versengő nemzeteknek nemzeti művelődésén belül. Be kell bizonyítania a sociológiának azt, hogy – amint APÁTHY mondja – az emberi továbbfejlődés csak nemzetekként széttérő irányvonalakban lehetséges.

Úgy látszik, hogy a francia nemzetben támadt föl először annak erős érzése, hogy neki az egész emberi nem boldogulása körül van világtörténeti nagy hivatása, aminthogy egyáltalán alig lehet elvitatni, hogy a társadalmi érintkezések és érzelmek kifejlesztése és finomításában a francziákat illeti meg az elsőség. Az encyclopédisták és a nagy francia forradalom hatása alatt a németek is fölkezdek fedezni, hogy nekik is különös módon közük van mindenhez, ami »általános emberi«, amint ezt költők és főképen bölcseleik, LESSING, HERDER, SCHILLER, KANT, FICHTE sat. műveiből ezernyi idézettel lehetne igazolni. Ámde a németeknek jellemző vonása, hogy mihelyt magasabb szempontokhoz emelkednek, rendszerint kódósekké, alaktalanokká, mysticusokká válnak. Sajátságos ellentétet állapítanak meg a »Patriotismus« és a »Weltbürgertum« (kozmpolítaság) között, melynek értelmében a hazafi kizárólag a saját hazájának, ellenben a Weltbürger az egész emberiségnek javáért fáradozik. KANT is ábrándozik egy világpolgári állapotról (»weltbürgerlicher Zustand«), mely felé, mint a természetnek legfőbb czélzata felé, a világtörténelem folyása lassankint terelődnék. Óvakodik ugyan részletezni, hogy milyennek képzelet az a világpolgári állapotot, de szavait másképpen értelmezni nem lehet, mint hogy a távol jövőknél kódében olyan állapot lebeg előtte, mikor a nemzeti különbségek elenyésztek

és mikoron az emberi nem minden tehetségeit akadálytalanul kifejthetendi. (Lásd 1784-ben megjelent kis tanulmányát: »Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht.« IMM. KANT'S sämmtliche Werke, herausgegeben von. G. HARTENSTEIN, IV. kötet, 154. old.)

Bizony szomorú dolog volna, ha az emberiség tehetségeinek egyetemes kifejtését egy szánalmas szürke utópiától kellene függővé tennünk. Itt és most kell minden tehetségeinket kifejtenünk, annál is inkább, mert világosan látjuk, hogy a nemzeti közösségeknek épen az a hivatásuk: a maguk sajátos életkörülményei között, a maguk sajátos módszerével és eszközeivel az általános emberit minél tökéletesebb kifejezésre juttatni.

Egyébként fölösleges is volna a XVIII. század hálósipkás német weltbürgerségét bírálgatni, mivelhogy a világtörténelem maga oly módon tört pálczát fölötte, mint alig más valamely téves fogalom fölött. Hogy ezt emlékezetbe hozzam, elég lesz FICHTE-re mutatnom, ki, a francia forradalom eszméiért hevülve, világpolgári gondolatködökben kéjelgett, de azoknak a rettentő pörölycsapásoknak hatása alatt, melyekkel Corsica nagy fia a német világot elemeire zúzta, hogy világbirodalmának engedékeny alkatrészeivé tegye: lassacskán föleszmélt és saját lelkének német mivoltát ugyancsak föl kezdte fedezni. Egy Napóleonnak kellett Európa hátán végigtombolnia, hogy a fellegekben járó német »Weltbürger« az életvalóság tudatára ébredjen: de meg kell adni FICHTE-nek, hogy, ha egyszer már fölébredett, akkor azt német alapossággal cselekedte. Mostan épen száz esztendeje annak, hogy ama híres szózatait a német nemzethez (»Reden an die deutsche Nation«) a berlini akadémia épületében elmondotta, melyek még ma is a német bölcséleti ízű, nemzeties gondolkozásmódnak legtüneményesebb okmányai közé tartoznak. Egy tűzhányó tört ki; a német bölcséleti öntudat tűzhányó hegye ontotta ki láváját. A német szellemi gőgnek ilyen eget verő megnyilatkozását a világ még nem hallotta volt, pedig akkor volt Németország legmélyebben megalázva, és Nagy Frigyes királysága akkor vonaglott, minden tagján és minden életműszerében megcsönkítva, a föld porában; De, úgy látszik, hogy ép ez ihlette meg a nagy idealista bölcselőt, ép ez ösztökélte annak nyelvbölcséleti és nemzetlélektani alapon való bizonyítására, hogy az újlatin nemzeteknek

(már t. i. első sorban a francziának) nyelve voltaképen nem is nyelv, értelmi ereje nem is értelmi erő, nemzetisége nem is nemzetiség, hazája nem haza, és hogy igazában csak a németnek van nemzeti egyénisége, hazája, honszerelme, szabadságra termettsége, öserejű nyelve, önálló és eredeti gondolkozó ereje, költészete, filozófiája, istene és egyáltalán igazi emberi öntudata.

De ne akadjunk fönn ezeken az óriási szertelenségeken, melyek lélektanilag oly könnyen magyarázhatók, hanem vonjuk le inkább belőlük a célunknak szolgáló nagy tanulságokat. Az egyik tanulság az, amelyben a nagy Napoleon részesítette a kosmopolita ábrándokba elmerült igen tisztelt német »Weltbürger« urakat. Szinte kaczagtató látvány, hogy a jámbor német »ideológusok« miként ébrednek a corsicai hős öklözései alatt német nemzeti öntudatra, Ha egy nemzetnek legelőkelőbb elméi nemzeti szempontból oly önérzethijasok, hogy még a »világpolgárság« phrasisának gyöngé pókhálója is foglyul tudja őket ejteni: akkor igazán nem marad egyéb hátra, mint hogy él-álljon egy világhódító hadvezér, aki vasvesszővel oktassa ki őket arról, hogy mi is voltaképen az a bizonyos világpolgárság. Hát nem lehet elvitatni: a világtörténelmi nagy lecke meg is tette kellő hatását a poroszokra és elsősorban egy philosophusból váltotta ki a német nemzeti öntudat legmagasabb C-jét; mégis jellemző, hogy FICHTE ennek daczára sem tudott eljutni a nemzeti gondolat világos megfogalmazásához. Nyolczadik előadásában ugyanis a nemzet-fogalomnak következő mysticus magyarázatát adja: »Az egymás társaságában mindegyre tova élő és egymást testileg-szellemileg mindegyre tovanemző emberek összessége, kik azt, ami isteni, a fejlődésnek bizonyos külön törvénye szerint fejtik ki magukból«, nemzetet alkotnak. (Ein Volk ist: »das Ganze der in Gesellschaft mit einander fortlebenden und sich aus sich selbst immerfort natürlich und geistig erzeugenden Menschen, das insgesamt unter einem gewissen besonderen Gesetze der Entwicklung des Göttlichen aus ihm steht.«) Ez az értelmezés olyan, hogy inkább valamely vallásfelekezetre, mint nemzetre látszik illeni. És aki FICHTE-t ismeri, az tudja, hogy nemzeti érzülete jórészt rajongásig fokozódó lutheri vallásosságából és antipapismusából táplálkozott: elannyira, hogy egy SPINOZÁ-n és KANT-on átszűrődött és ma-

gasabbrendű Luther Mártonnak mondható. Szívesen elismerjük, hogy a vallásos és nemzeti érzésnek egymáshoz való viszonya a sociologia legsúlyosabb kérdései közé tartozik; de FICHTE e kérdésnek még csak tudatára sem ébred: annyira összezavarja németiségét vallásos és metaphysikai lelkületével. A második tanulság tehát, amit FICHTE beszédeiből levonhatunk, az, hogy szörnyű nagy baj, ha nem tudunk vallásos és nemzeti érzésünk között különbséget tenni, mert a nemzet-fogalom akkor teljesen elhomályosodhatik előttünk. A FICHTE értelmezéséből továbbá az is kitűnik, hogy nem is állítja be a nemzetet más nemzetek társaságába, mert eleitől kezdve azt feszegette volt, hogy a többi idegen nemzetek, melyek a németet környezik, a nemzet nevét alig érdemlik meg. Aki saját nemzetének kiválóságát a többinek lebecsülésére alapítja, az nem juthat el a nemzet igazi fogalmához. És ez a harmadik nagy tanulság, melyet FICHTE szónoklataiból meríthetünk.

A nemzetek csak egymás társaságában, csak az egymásra való folytonos kölcsönhatásban és örökös versengésben fejthetik ki egyéniségüket és ébredhetnek emberiségi hivatásuk tiszta tudatára. És ezzel eljutottam a renaissance, illetve az újkori szellem mibenlétének sociologiai magyarázatához. Az újkor társadalmi szempontból nem egyéb, mint a nemzeti egyéniségek eszméletének igazi hajnalhasadása. A hol a földön csak életre-képes csirája van a nemzeti egyénülésnek, az mind a nap felé tör, az mind kifeszlik és kivirágzik és létgyönyörrel telíti az embervilágot.

Az olyan nemzetrendszer, melynek tagjai tudatosan versenyeztek volna egymással az emberiségi eszme megvalósítása körül, az ó-korban nem létezett még. Ezzel megjelöltem azt a különbséget és haladást, melyet az újkori szellem mutat az ó-korival szemben. Nem mintha a nemzeti gondolat nem élt és nem lángolt volna hatalmasan az ó-kori népek lelkében is; hiszen amióta csak ember lakik a földön, mindig csak a nemzeti tagolódásra való ösztönszerű, majd meg egyre tudatosabb törekvés volt történetének tartalma: de az ó-kor legkiválóbb ' népeiben is a nemzeti gondolat csak az egyeduralkodás, a kizárólagosság és elzárkózás alakjában jelentkezik. A római impérium minden népkülönbségek megsemmisítésével tört a világalom felé; a görög szellem barbárnak látott mindent, ami

nem görög; a zsidó nép meg épenséggel meg is fogalmazta és állami létének alapvető tanává tette a kizárólagos nemzeti elvet. Midőn magát isten kiválasztott népének tekintette és hirdette, nagy igazságot fedezett föl, fájdalom, egy nagy tévedéssel kapcsolatosan. Világtörténeti alapigazságot fedezett föl, mert a nemzeti gondolat valóban nem egyéb, mint a kiválasztottság (illetve selectio!) gondolata; de egyúttal világtörténeti alaptévedésbe is esett, amennyiben nem vette észre, hogy a kiválasztottság minden nemzetet kivétel nélkül és egyaránt megillet. Minden nemzet kiválasztott nemzet, amennyiben mindenik ki van szemelve arra, hogy az emberiségi eszmét a maga egyéni módja szerint ő valósítsa meg úgy, ahogy ezt csakis ő teheti meg és a miben semminemű más nemzet, ha még oly hatalmasnak és kiválóknak is látszik, nem helyettesítheti. Íme, ez a keresztény, vagyis újkori fölfogása a nemzeti gondolatnak, mely, természetesen, még távolról sem érvényesült kellőképpen a nemzetek versenyében. De ne feledjük el, hogy csak négy-ötszáz éve annak, mióta ebbe a kerékvágásba terelődött az emberiség fejlődési folyamata: pedig négy-ötszáz esztendőcske mily csekélyke idő ahhoz, hogy az újkornak jellemzetes nemzeti és emberiségi rendszere mintegy kézzelfoghatóan domborodjék ki minden öntudatos lélek számára.

Mindazonáltal már ma is láthat az, aki látni akar. Teinkünk csak a francia, angol és német művelődés fejlődését az utolsó néhány század folyamán: nem kell-e akkor csodálkozva észlelnünk, hogy egyrészt mindhárman kölcsönösen növekedő befolyást gyakorolnak egymásra, úgy, hogy az egyiknek lelke szinte átáramlani látszik a másikéba, másrészt mégis egyre tudatosabban különül széjjel mindegyiknek egyéni jelleme. Milyen féltékenyen figyelik egymást e nagy nemzetek, mennyire bántja őket, ha a gyakorlati iparkodás, művészet, tudomány bármely ágában is el-elmaradoznak egymástól, mennyire megszégyenítőnek tartaná mindenik magára nézve, ha az általános emberiségi törekvéseket nem tudná méltóan képviselni.

Nincsen megírva sehol az a törvény, hogy mindenik nemzet köteles egyéniségét minél tökéletesebben kifejteni, mert csak így szolgálhatja igazán az emberiséget, és fordítva, minden nemzet kötelessége az emberiséget szolgálni, mert csak ez által fejtheti

ki igazán egyéniségét: és mégis ez az íratlan törvény uralkodik az újkori nemzetrendszer fejlődése (evolúciója) fölött.

Hogy hová vezet ez a nagyszerű fejlődési folyamat, vajjon ki annak a megmondhatója? Csak annyit láthatunk teljes világgossággal, hogy egyre bensőbbek lesznek a nemzetközi kapcsolatok és mégis egyre hatalmasabban domborodik ki a hivatásos nemzetek egyéni önérzete és öntudata. Szóval, a socialis fejlődésnek immár több évszázados világos irányzata semmit sem czáfol meg oly határozottan, mint a gyermekvilágpolgárius és communista ábrándokat. Az emberiség valóságos fejlődés-menete sokkal csodásabb és elragadóbb képeket tár elénk, mint a minőket jámbor vagy megvadult képzelősködő elmék kieszelni tudnak. Ne higgye pl. senki, hogy nem jöhetne létre az idők folyamán akár az összes nemzetek világszövetsége is: csak azzal ne áltassa magát senki, hogy az ilyen szövetkezésnek célja a nemzeti különbségek megszüntetése lehetne. Ha a nemzetek testileg annyira elfajulnának és szellemileg annyira becstelenné válhatnának mind, hogy, önmagukról lemondva, egyéniségüket tovább fejleszteni nem akarnák, vagy nem tudnák, akkor ez az állatiaságra való teljes elsüllyedést, illetve az emberiségnek, mint ilyennek, halálát jelentené. Világszövetséget is csak azért és csak oly módon köthetnének egymással a nemzetek, hogy ez által újabb biztosítékokat szerezzenek egyéniségük minél hatalmasabb kifejtésére. Aki ezt átlátta, az egyszer s mindenkorra megszabadul a képtelen társadalmi álmadozásoktól, de annak egyszersmind olyan jövőbe nyílik belepillantása, mely egyezik a természet és emberi szellem törvényeivel és mely igazi nagyszerűség tekintetében mérhetetlenül fölülmúlja azokat a társadalmi csalképeket, melyekben korunk szülöttei oly túlon-túl szeretnek tobzódni.

Minden társadalmi tudománynak közepe a nemzetfogalom: ebből kell kiindulni és ehhez kell visszatérni, hogy sociologia létesüljön. És ha már most azt kérdi valaki, hogy ki volt eddig az, akinek lelkében legtüzesebben és egyúttal legvilágosabban élt a nemzet fogalma, akkor nyugodt lélekkel azt mondhatom, hogy a nemzeti gondolat eddigelé magyar ember lelkében rajzolódtott legtisztábban és hogy ez a magyar ember gróf SZÉCHENYI ISTVÁN volt. Átkutathatunk könyvtárakat és áttanulmányozhatjuk az újkori államtudósok és bölcsészek munkáit: de a

SZÉCHENYI-éhez fogható tanítást a nemzet mibenlétéről alig fogunk másutt találkozni. Ő egy már-már halódó nemzetet törekedett föltámasztani és, mert saját lelkét lehelte beléje, valóban új életre keltette. Már pedig a ki halottat támaszt föl, az tudja csak igazán, hogy mi a halál és mi az élet. És aki nemzetet kelt új életre, az tekintett bele igazán a nemzethalál és nemzetélet mérhetetlen rejtelseibe. »A Kelet népé«-nek csak néhány sorát akarom itt idézni, melyek már magukban eléggé mutatják, hogy SZÉCHENYI mily élesen fogta föl a nemzet és az emberiség fogalmainak válthatatlan kapcsolatát:

»A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni – Európában egyedüli heterogén sarjadék – ázsiai bölcsőjében rejtőz, eddigelé sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsokfajnak, mely, jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több ízben gyászba borítá földgolyóink legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszülésében mint isten ostora mindenütt vérrel járt, bizonyosan annyi különöst s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja, csakhogy mint azoknál, úgy ennél, külön sajátsági árnyéklatokban, a korlátlan tűznek nemes hévre, a vad erőnek bajnoki szilárdságra, a romboló ittasságnak nagylelkűsége kell tisztulni, felemelkedni.«

»Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen mineműségében kifejteni, nemesíteni erőit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végczéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni«, ezt tekintette Széchenyi minden föladatok legszebbikének. íme, mily gyönyörűen fogta föl a nemzetnek az emberiséghez való viszonyát. És mennyire fölötte áll a dualista, kétlelkű német bölcsészeknek és költőknek, kik a »Patriot« és a »Weltbürger« között összeférhetetlen ellentétet állapítanak meg, mivel azt hiszik, hogy az ember vagy a saját hazáját szolgálja és akkor nem lehet barátja az emberiségnek, vagy az emberiséget szolgálja és akkor nem lehet híve a saját hazájának. Mily gyászos lelki bomlottság, mely ilyen logikai képtelenségekbe keveredhetik és mely az újkori társadalmi gondolkozásnak még azt a sarkételét sem fogta föl, hogy nem lehet az emberiséget másként szolgálni, mint egy nemzet lelkén körösztülni és nem lehet egy

nemzet haladásán munkálkodni, ha nem az örök emberire függesztjük kutató tekintetünket! Ennek az újkori társadalmi gondolkodásnak iskoláját SZÉCHENYI alapította meg nálunk. Nem idézhetek tőle egész lapokat és ezért talán elég lesz, ha GAAL JENŐ munkájából: »Gróf Széchenyi István nemzeti politikája és jövőnk«, melyben a legnagyobb magyarnak gondolatrendszerét tömören összefoglalja, a következő sorokat kiragadom: »Az egyén ugyanis a nemzetet, a nemzet pedig az emberiséget kénytelen szolgálni« (5. old.) – Széchenyi a magyar nemzetet »az emberi nem javára és dicsőségére szolgáló tényezővé akarta emelni és pedig oly mértékben, hogy ha majdan a mívelt világ bármely részében derék embert emlegetnek, a hallgatók önkéntelenül is a magyarra gondoljanak« (198. és 199. old.)

De költészetünk nagyjai is mind a SZÉCHENYI szellemében fogják föl a nemzet és az emberiség viszonyát. Ha például VÖRÖSMARTY azt kívánja, hogy minden ember legyen ember és magyar, akkor kedves költői túlzásán körösztil is érezzük, hogy lelke a Széchenyiével azonosul. Leghathatósabban azonban PETŐFI fejezte ki a nemzet s az emberiség fogalmainak elválhatatlan kapcsolatát, mert ő egynek érzi a magyar szabadságot a világ-szabadsággal és, mikor az egyikért hal meg, egyben a másiknak vértanújává lesz. Aki ebben költői túlzást lát, az vagy nem értette meg a PETŐFI egyéniségét, vagy nincsen áthatva a renaissance, az újkor társadalmi szellemétől.

Mert mi is az a nemzeti szabadság? Semmi egyéb, mint egy nemzetnek az a társadalmi állapota, mely legalkalmasabb arra, hogy az emberiség minden irányú javáért közreműködjék és így nemzeti egyéniségét is legteljesebben kifejthesse. PETŐFI ezt ugyan nem fejezte ki ily tantételesén, de így éreztetett és, ami ennél is százszorta jelentősebb: így cselekedett. Azért ő nemcsak költő, hanem a szó szoros értelmében apostol. Nagyobb lírai lángelme az övénel az újkorban nem jelentkezett, s az újkor társadalmi lelkületét senki sem fejezte ki oly napfényesen és ragyogóan mint ő.

A múlt század második negyedét (1825-1849) joggal nevezzük a magyar nemzet renaissance-ának, újjászületési korszakának, mert akkor iktatódott be véglegesen a magyarság az újkori nemzeti társadalmak rendszerébe. De hová tűntek azóta ama nagy korszaknak fölséges hagyományai? Hisz már-

már odajutottunk, hogy, a ki a nemzeti gondolat hívének vallja magát, azt »reactió«¹ érzelműnek, az emberi haladás ellenségének híresztelik. A fogalmak ilyen megbomlása természetesen magának a társadalomnak széttagolódásával, elzüllesztésével kell, hogy egybekapcsolódjék. Közéletünk jórészt már alig áll egyébből, mint felekezeteknek felekezetek ellen, osztályoknak osztályok ellen, néptörzseknek a nemzet egésze ellen való iparszerű uszításából. A mi egyesületünk ezekkel az áldatlan szertehúzó és romboló irányzatokkal szemben mindenképp a társadalmi egységet, a társadalmi harmóniát akarja képviselni.

Minden emberi föladatak közt ugyan az egységesítés a legsúlyosabb, de mi nem fogunk elcsüggedni, mert rendületlenül bízunk abban a hatalomban, melynek napszamosai vagyunk és melynek neve: tudomány. Egy önálló magyar sociologia kifejtése lebeg előttünk: olyan társadalombölcészeté, mely számot tegyen a külföld színe előtt is. Az alapját ennek az eredeti magyar sociológiának, mint láttuk, SZÉCHENYI rakta le, és így abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy annak az újszerűnek, amit megalkotni kísérünk, erős történeti alapozására támaszkodhatunk. Egy nagy akadályra azonban, melylyel tudományos törekvéseinknek meg kell küzdeniök, mindjárt a megindulásakor világosan rá kell mutatnunk.

A tudomány műveléséről nálunk az utolsó évtizedek folyamán sokféle igen veszedelmes nézetek váltak uralkodókká. Még vezető körök is abba a tévedésbe estek, hogy egyelőre megfelelünk föladatunknak, ha külföldi tudományt, mint bármely más iparczikket, egyszerűen behozunk, beszállítunk, és talán némi stiláris módosításokkal itthon elterjesztünk. Pedig a tudomány ezt a nevet csak akkor érdemli meg, ha a saját elvi alapjait folyton újabb, meg újabb bírálatnak veti alá, ha tehát nem egyszerűen átvett, dogmatikus tudomány, hanem minden ízében kritikai szellemem szűrődött át. Valódi tudományos kritikát azonban csak az gyakorolhat, aki maga is új igazságokat termel, mivelhogy tévedéseket valósággal föltárni csak az képes, aki magasabb új igazságokhoz emelkedett föl. Szóval, csak az élő tudomány, mely szigorú bírálat alapján folyton új világosságot gyűjt nevezhető igazi tudománynak. A holt, a dogmaticus tudomány azonban, melyet egyszerű

átvétel, behozatal útján kebeleztünk be, szellemi méreggé válik, ép úgy mint a hogy méreggé válik a testi szervezetre az olyan táplálék, melyet a szervezet nem assimilál. Évtizedeken körösztü emésztetlen társadalomtudományi, esztetikai, bölcsészeti jelszavak és irányzatok hatoltak be hozzánk, úgy, hogy az ennek folytán beállott rendszeres szellemi mérgezésnek tünetei nemzeti művelődésünk minden pontján egyre ijesztőbb mértékben törnek elé.

A COMTE és SPENCER-féle, de egyáltalán az újabb sociologiai elméletek és szárnypróbálgatások, – mint említettem – majdnem kivétel nélkül háttérbe szorítják, sőt jóformán eltüntetik a nemzetfogalmat, hogy annál inkább előtérbe helyezzék az osztályok kölcsönös gyűlölködését és történelmi háborúját. Odakünn, a hol ezek az elméletek támadnak, sem a tudományra, sem a gyakorlati életre nem bírnak oly végzetes hatással, mint ha, hozzánk eljutva, kritikai ellentállás nélkül fertőzik az agyvelőket. Odakünn ugyanis egyik sociologiai elmélet csak úgy kergeti a másikat, és egyik többé kevésbé ellensúlyozza, vagy legalább enyhíti a másiknak tévedéseit. A mi talajunkon azonban az ideszakadt idegen elméletek merev dogmákká, azaz szellemi mérgekké lesznek. Odakünn hatalmas nemzeti önérték eleven lehellete járja át a gyakorlati élet mozgalmait, úgy, hogy nem túlságos nagy baj, ha a sociologia kissé megfélemedezik a társadalmi élet alapvető tényéről, a nemzeti létről: mert a műveltebb osztályok lelke anélkül is csak úgy duzzadoz a nemzeti öntudat büszkeségétől. Minálunk azonban, súlyos politikai helyzetünknel fogva, az idegen elméletek menten nemzeti létünk életgyökereit támadják meg, mert ellenségeink a társadalmi egység megbontására használják föl azokat. Ha ez így tovább folyik, akkor valóságos kísérleti állataivá leszünk minden a nyugoton támadó és pillanatra divatossá lett társadalmi, esztetikai vagy philosophiai hóbortnak. Védekezésünk ez ellen csak egy lehet, ha a tudományt magunk termeljük és ha kutatásaink eredményeit a külföld ítélőszéke elé is bocsájtjuk. Mert a külföld is csak oly mértékben becsül meg bennünket, a mily mértékben mi önállóan részt kérünk magunknak minden eszmei és tudományos mozgalmakban, melyek az egész emberiség javát czélozzák. A nemzetéről adott meghatározásban, mint dióhéjban, benn rejlik a mi egész programmunk.